

9. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов : в 2 т. [5-е изд., допол. и справл.]. Санкт-Петербург : Типография А. Бенке, 1904–1904. Т. 1. 1904. 438 с.
10. Переговский В. О. О началах международного права относительно иностранцев у народов древнего мира. Киев, 1859. 51 с.
11. Романюк С. М. Західна парадигма війни і миру останньої чверті ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03. “Соціальна філософія та філософія історії”. Х., 2004. 20 с.
12. Сидоров Д. И. Война и религия. Москва : Воениздат, 1961. 176 с.
13. Таубе М. История зарождения современного международного права : в __ т. Санкт-Петербург, 1894. Т. 1: Среднеее века. 1894. 370 с.
14. Тихвинский С. Л., Перемолов Л. С. Китай и соседи в древности и средневековье. Москва : Наука, 1970. 275 с.
15. Эйхельман О. Очерки из лекций по международному праву. [2-е изд., допол.]. Київ : Типография И. И. Чоколова, 1905. 394 с.
16. Dupont P. La guerre et le droit: quell espoir pour le XXI siècle. *Defence nat.* 2001. Vol. 1. P. 53-61.
17. Fusinato. Le droit international de la RepubliqueRomaine. *Revue de droit international.* 1885. Vol. 1. P. 278-301.
18. Indra M. A. Ideology of war and peace in ancient India. Hoshiapur, 1957. 170 p.
19. Iriye Keishiro. The principles of international law in the light of Confucian Doctrine. *Academie de droit international.* Recueil des cours. Leyde : A. W. Sijthoff, 1967. Tome 120. P. 1-60.
20. Maine H. International law: A series of Irctures delivered before the university of Cambridge. L., 1888. 84 p.
21. Mensh-Brown A. K. Notes of international law and pre-colonial legal history of modern Ghana. *African international legal history.* N. Y., 1975. P. 109-119.

Huban R. The development of a culture of peace in the ancient world.

It is proved that the only main reason for the current war is the desire of certain political (usually corrupt) regimes to remain in power at any cost, including by mobilizing voters by waging wars of conquest. Thus, the inhabitants of the planet have the task not only to spread the ideals of the peace, but also to fight for the establishment of democratic values in the world. After all, this is the way to peace without war.

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342(09)(477)Грушевський:342.1

Огірко Р. С.

КОНЦЕПЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО І АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

В статті з позицій історико-правового підходу розглядаються витоки, зміст, форми, способи реалізації і негативні наслідки автономно-федералістичної концепції конституційно-правового устрою України М. Грушевського, що не є випадковістю, а зумовлено морально-психологічним, етичним і політичним змістом його матеріалістичного і соціалістичного світогляду як вченого і політика.

М. Грушевський до кінця не усвідомлював значення природного права нації на самовизначення і утворення власної держави і бачив витоки її легітимності і легальні підстави суверенітету України у визнанні наступності її походження від вже існуючої Російської держави. Звідси послідовне, до останньої можливості бажання одержати автономію України з рук існуючої легальної влади Російської держави. До того ж лідери УНР постійно відставали з

самолегітимацією і її державницьким закріпленням революційних настроїв і зусиль українського народу щодо реалізації свого політичного й національного самовизначення.

Ці історичні уроки залишилися не вивченими, оскільки українська еліта сьогодні теж не забезпечила реалізацію здобутків Українських революцій 2004 і 2014 років. Втім курс на всесторонню європейську інтеграцію Українського народу з його особливостями християнського світобачення може стати належною морально-етичною основою для національного самовизначення нового типу, з християнським духовним і соціально-культурним змістом і адекватними політико-правовими формами його легітимізації.

Ключові слова: українська еліта, національне самовизначення, легітимація, автономія, федерація, морально-етична і політична незрілість.

Відзначення століття Української національної революції і відновлення Української державності 1917–1921рр. спонукає до більш глибокого переосмислення причин невдачі цієї спроби розбудувати українську національну державу. Ясно, що до цього привела низка обставин найширшого спектру життя народу. Але суму їх дії можна означити як морально-етичну, політичну і навіть психологічну незрілість тогочасної української еліти до національного самовизначення на рівні європейських стандартів цього часу. Спробуємо аргументувати цю тезу на прикладі поглядів і дій безумовного лідера Української Центральної Ради й УНР М. Грушевського.

М. С. Грушевський займає особливе місце в історіографії України і є її патріархом. На початку ХХ ст., спираючись на своїх попередників М. Костомарова й В. Антоновича та інших, він на високому науковому рівні розв'язав принципову екзистенційну проблему буття українського народу, час якої настав: проблеми народного самоусвідомлення і самоідентифікації, як цілком окремого самодостатнього автохтону на своїй землі, що своїми коріннями сягає тисячоліть. І коли прийшла пора практичного здійснення завдань політичного самовизначення народу, М. Грушевський заслужено зайняв місце загальноновизнаного лідера цього процесу під час української національної революції в 1917–1918 рр., очолюючи Українську Центральну Раду.

Конституціоналізм і особливо практична участь в українському державотворенні Михайла Грушевського у всій своїй багатоаспектності, а інколи навіть і гострій дискусійності, досліджувалися і досліджуються багатьма вітчизняними і зарубіжними авторами. Тому в цій статті доцільно буде торкнутися лише окремих питань заявленої теми, а саме: питань автономії і федерації України, як основного стрижня концепції конституційного статусу України М. Грушевського; методів і способів досягнення ним політичних цілей і їх легальності; конституційно-правового статусу національних меншин в Українській державі.

Звичайно, головним питанням теми є конечність автономії і федерації, як принципів концепції М. Грушевського конституційно-правового устрою України. Але почати, на нашу думку, слід із методів і шляхів здійснення цієї концепції, оскільки саме тут найбільш виукло проявляються її витoki та мотиви.

Вчений безперечно розумів усю складність і вразливість проблеми реалізації окремішності української нації та її права на самостійне автономне існування навіть у найтіснішому зв'язку із російською державою. Всі найбільш демократично налаштовані російські ліберальні політики, допускаючи можливість незалежного державно-правового статусу Фінляндії і Польщі ще в передреволюційні часи, навіть і після знесення самодержавства в Російській імперії й чути нічого не хотіли про будь-яку окремішність української нації. А про більш-менш позитивне відношення Тимчасового уряду й інших офіційних органів влади в цьому плані й мови не могло бути.

Одразу слід підкреслити, що від початку своєї самовідданої й жертвовної праці (робота виконувалася ним виключно на безоплатній основі) в Українській Центральній Раді й до останнього дня її існування, як її Голова, Михайло Грушевський дотримувався принципів легальності і легітимності та мирного і компромісного рішення політичних,

правових, національних та всіх інших проблем. У своїх “Споминах” він пише: “У перших стадіях революції я був максималістом... але не думаючи ні про яку іншу розв’язку, крім мирної” [1]. На практиці це виливалося у цілком лояльну політику щодо Тимчасового уряду. Обережність М. Грушевського зрозуміла. Він добре усвідомлював (і про це прямо пише у своїх “Споминах”), що численні вороги української справи в Україні й поза нею обов’язково скористуються будь-якою помилкою українства, щоб потопити українських рух в крові. І це були цілком реальні загрози, що зумовлювалися перш за все тим, що новопробуджений український народ, його партійні організації і громадські об’єднання мали проти себе потужних і організованих різноманітних ворогів справа і зліва, а також неприхильну, хоча й відносно демократичну російську державу, до того, – ще й російську шовіністичну суспільність (майже без винятків) і певну частину національних меншин. Протиставити цьому можна було лише національну єдність й масову суспільну підтримку вимоги національно-територіальної автономії. На щастя, така підтримка зі сторони українського народу була.

В літературі висловлена думка, що М. Грушевський був поганим політиком, бо він програв (“кожен політик, якщо програв – є поганим політиком”) [7, с. 17]. На наш погляд, це досить спірна теза. Згадаймо хоча б ті вражаючі політичні наслідки його перших дій і рішень на посту голови Центральної Ради. Після прибуття з Москви до Києва, М. Грушевський побачив, що створена без нього Центральна Рада поступається проросійським політичним партіям і організаціям у впливі на українську суспільність і вирішив це змінити, запланувавши організувати велику публічну українську маніфестацію, яка за його задумом мала б закінчитися всенародним віче в підтримку резолюції Центральної Ради про автономію України [4]. Перша стотисячна українська маніфестація у Києві 19 березня 1917 року, за словами М. Г. Грушевського, “виявила наглядно й імпазантно, що українство се не фікція в головах гуртка романтиків чи маніяків-інтелігентів, а жива сила, яка має силу над масами, їх рушає і підіймає” [2].

Це лапідарний і раціонально виважений висновок вченого й державного діяча, а з точки зору звичайної людини-обивателя цього часу – це було справжнє диво, появи як би ні звідки патріотичної, морально-політичної єдності пробудженого народу: море жовто-блакитних знамен й співу “Ще не вмерла...” й “Заповіту” Тараса Шевченка. І це після століть тотальної й послідовної заборони не тільки самої ідеї окремості України, а й вживання української мови, театру, пісні і т.д. Пізніше був скликаний Всеукраїнський національний конгрес, який дообрав членів Центральної Ради і розширив її склад, легітимувавши таким чином її статус. Саме це, а також рішення першого і другого Військових з’їздів заклали основу для прийняття Першого Універсалу Центральної Ради, де вперше за 200 років абсолютної заборони, українці заявили про себе і про намір творити нове суспільство на засадах автономії в Російській державі.

У всякому революційному суспільно-владному протистоянні завжди є якийсь проміжок часу, коли можливим є мирний розвиток політичних колізій і антагонізмів. Наприклад, при розвалі СРСР ці мирні можливості існували до часу вироблення і укладення нового союзного договору і закінчилися зривом його підписання союзними республіками та спробою державного перевороту 19 серпня 1991 року. В добу Української Центральної Ради початок цього мирного періоду було закладено, зокрема, рішенням Другого військового з’їзду, скликаного на вимогу українізованих військових частин проти волі Тимчасового уряду. А смислом цих зборів було легалізувати українізацію півтора мільйона або навіть більше військовослужбовців українського походження в російській армії з наступним підпорядкуванням їх Центральній Раді. Ці положення стали основою Першого Універсалу Центральної Ради і змусили Тимчасовий уряд шукати компромісу з нею в справі української автономії.

Зі свого боку, Центральна Рада від початків свого створення вела лояльну політику щодо Тимчасового уряду і саме це спонукало М. Грушевського до компромісу з ним.

Результатом став Другий Універсал Центральної Ради, а уряд паралельно прийняв постанову “Про національно-політичне положення України”. Незважаючи на те, що за Другим Універсалом Центральна Рада зобов'язалась нічого не робити у справі автономізації України до Всеросійських установчих зборів і підпорядкувала українізовані військові частини Тимчасовому уряду, (що було дуже значною поступкою російській владі), це все-таки привело до урядової кризи в Росії (трьох міністрів вийшли з уряду). Це свідчить наскільки великий був спротив російського суспільства і держави в спробі автономізації України.

Зрозуміло, що Другий Універсал став кроком назад у справі автономізації України. На думку багатьох дослідників, це стало катастрофою для планів формування української армії, оскільки вірні Центральній Раді 98 частини у Києві були відправлені на фронт, і при цьому, дев'ятнадцять осіб із полку імені Богдана Хмельницького були вбиті. А після провалу наступу на фронті невдовзі почався масовий неконтрольований розпад колишньої царської армії і можливість утворення боєздатної армії УНР була під питанням. І це, на жаль, не випадково, оскільки М. Грушевський вважав армією в демократичній державі тимчасовим інститутом, який після забезпечення становлення незалежної держави замінюється народною міліцією. Здавалось би, мирний розвиток революційних змін в Україні мав би продовжитись, але у Тимчасовому уряді прийшло до влади нове керівництво, яке повністю змінило досягнуті домовленості з Центральною Радою і зафіксувало ці зміни у документі під назвою “Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні”, де навіть і згадки не було про українську автономію. Після більшовицького перевороту і скинення Тимчасового уряду фактично була знята остання легальна перепона для утвердження державної незалежності України. Третій Військовий з'їзд, який відбувався в Києві з 2 по 12 листопада 1917 року, прийняв рішення “негайно проголосити повну незалежність України і приступити до створення української армії”. В результаті був прийнятий Третій Універсал УЦР, в якому проголошувалося створення Української Народної Республіки. Але знову ж таки, тут присутнє незмінне – “не відділяючись від Російської Республіки і зберігаючи єдність її... , щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів”. І, нарешті, Четвертий Універсал, який теж був прийнятий на вимогу військових вже в ході повномасштабної російсько-української війни, але не разом з її початком, а значно пізніше, – якраз через декілька днів після того, як більшовики відкрито і глумливо розігнали Всеросійські установчі збори. Четвертий універсал теж містить норму про можливість федеративного зв'язку з народними республіками колишньої Російської імперії. Виникає питання, чим пояснити таку неухильно нав'язливу і послідовну ідею федеративного зв'язку України з Росією? Тут є декілька причин. Зміст і можливість практичного втілення принципів автономізму й федералізму в конституюванні української автономії в М. Грушевського пройшли певну трансформацію, починаючи з 1905 року, коли вперше стало можливим, принаймні, вести публічну дискусію на цю тему. У своїй статті “Конституційне питання і українство в Росії” М. Грушевський висловлював ідею децентралізації імперії на підставі організації самоуправи на національній основі, завдяки якій можна згладити, нейтралізувати можливі суперечки і боротьбу національностей. Тут надання територіально-національної автономії було важливим у двох аспектах: як спробу легально поставити українську проблему автономії. Тобто, тут вперше фіксуємо принципово новий, якісно вищий статус українського національного руху в Російській імперії не як культурно-народницького, а як політичного руху (поки що як теоретичного концепту). Навіть це, а ще більше, – також послідовна реалізація цього проекту в 1917 році, є непроминущою заслугою М. Грушевського. По-друге, – виокремити національну територію України, утвердивши її окремішність за моделями Фінляндії та Польщі. М. Грушевський цілком підставно постійно підкреслює, що автономний статус України, як і інших націй в Росії неможливий без перебудови її устрою

на федеративних засадах. При цьому, в його публікаціях проглядається принаймні три аргументи на користь федеративного принципу державного устрою. По-перше, на розуміння М. Грушевським федералізму зробив великий вплив відомий йому як історику федералізм Древньої Русі, що, як відомо, мав своїм змістом і підставою морально-етичну, культурну та етнічну специфіку окремих князівств, ніж власне політико-правову суб'єктність цих територій як суб'єктів федерації в теорії федеративної держави. Ця федералістична традиція Стародавньої Русі була успадкована Українською козацькою державою Богдана Хмельницького й імplementована у Переяславську угоду між Україною та Росією. Це мало б визначати взаємовідносини рівноправних суб'єктів – Києва і Москви, але остання відкинула цю традицію. Ще М. Костомаров писав, що Україна зберегла федералізм, а Москва утвердила самодержавство. Друга причина такої актуалізації теми федералізму в українському конституціоналізмі початку ХХ ст. полягає в різночитанні правового змісту цього поняття. “В українському національному середовищі федералізм не завжди сприймався як модель децентралізації. Існувало ідеалістичне сприйняття, сформоване під впливом німецької юриспруденції та соціалістичної думки. Post factum це було окреслення одного з варіантів ідеї самостійності” [7, с. 17]. Третій аргумент полягає в тому, що М. Грушевський вірив у можливість демократичних державно-правових перетворень в ході російської революції, вважаючи, що її масштаби трансформують суспільство і державу, вплинуть на політичні процеси перебудови всієї Європи, на її перетворення в Європейську соціалістичну федерацію. Він вважав за краще для України на перших порах мати широку автономію у складі Російської демократичної республіки, ніж вести тяжку боротьбу за самостійність. Із столітньої відстані бачимо утопічність, теоретичну необґрунтованість і практичну злиденність 100 цих соціалістичних утопій М. Грушевського.

Нарешті означимо третій принциповий елемент концепції М. Грушевського конституційного устрою УНР – конституційно-правовий статус національних меншин в Україні. Із свого побуту, як українця, в царській Росії М. Г. Грушевський на собі відчув ганебну системну дискримінацію за національною ознакою і її спустошливі наслідки для всіх неросійських народів і тому вирішення цієї проблеми безпосередньо перебрав на себе. По-перше, за його ініціативою у вересні 1917 року був 102 проведений Перший з'їзд народів Росії, рішення якого при перемозі демократичного вектору розвитку постреволюційної Російської республіки мали би ключове значення, оскільки давали готову морально-політичну й ідейну основу для першочергової перебудови Росії як демократичної федеративної республіки. Але, як відомо, в Росії переміг протилежний вектор, де встановилися принципи крайнього централізму та тоталітаризму. По-друге, М. Грушевський був ініціатором і організатором розробки концепції Закону УНР “Про персонально-національну автономію”, який пізніше повністю був включений в Конституцію УНР від 29 квітня 2018 р. і став її частиною. Якщо коротко, то суть правової розв'язки проблеми статусу національних меншин в УНР була така: три національні меншини: росіяни, євреї та поляки в Україні створять екстериторіальні національні союзи, які є суб'єктами публічної влади по певних питаннях. Інші національні меншини можуть теж утворити такі національні союзи, але при певних умовах (наприклад, необхідний мінімум 10 тис. членів союзу). Але головне в іншому: названа концепція закону була розроблена на основі ідей австрійських соціал-демократів О. Бауера та К. Реннера, які планували на цій правовій основі перетворити Австро-Угорську імперію на федерацію, тобто правовий союз всіх націй імперії [5, с. 130-141]. Звідси зрозуміло, що УНР як унітарна держава, не могла повністю імplementувати цей принцип, оскільки його реалізація перетворила б унітарну Україну у федерацію. М. Грушевський, на жаль, не відчув і не прорахував до кінця цієї невідповідності.

Але одночасно бачимо, що автономізм і федералізм як концепти конституціоналізму М. Грушевського не є випадковістю, а обумовлені морально-психологічним, етичним і

політичним змістом його світогляду як вченого і політика. Вчений був дитям свого часу, віддавши тяжку данину матеріалізму, атеїзму та позитивістського способу мислення, що завадило йому побачити моральну природу національної держави, її об'єктивну необхідність і вирішальне значення для людини і народу.

Але вже Велика Французька революція дала концепт розв'язки подібних проблем. Так, Французька Декларація прав людини і громадянина Франції 1789 року у ст. 2 закріплює право на опір пригнобленню як одне з найважливіших прав людини, а ст. 3 – джерелом всякої влади і суверенітету визначає націю. Тобто, закріплюється право нації на самовизначення як єдності прав людини та національного суверенітету у гідності незалежної держави, де гарантуються свободи і демократичний розвиток людини і народу.

Безумовно, проф. М. Грушевський в деталях володів цією інформацією. Але, як свідчить сучасна теорія пізнання, інформація, щоб стати спонукою до дії, має бути включена в духовний і смисловий контекст дійсності, тобто стати знанням-розумінням.

Поширення ж еволюційного підходу на юридичну сферу веде до абсолютизації сили (державної влади) як єдиного джерела права. Тому, на наш погляд, вчений до кінця не усвідомлював значення природного права нації на самовизначення і утворення власної держави і бачив витоки її легітимності і легальні підстави суверенітету України визнанні наступності її походження від вже існуючої Російської держави. Звідси послідовне, до останньої можливості бажання одержати автономію України зі згоди, сказати б, – з рук існуючої легальної влади Російської держави. Проте це було принципово неможливим.

Але така позиція мала ще одну негативну сторону: вона виправдовувала небажання тяжко працювати на розбудову державного апарату, збройних сил, а особливо, - на об'єднання всіх державотворчих сил народу. Щодо останнього, то, наприклад, у “Споминах” не бачимо рефлексій на цю тему. Навпаки, – є дуже стримана, але послідовно негативна характеристика того ж М. Міхновського, також члена Центральної Ради, його партнерів і співробітників. Крім того, на наш погляд, була упущена реальна можливість порозумітися з Н. Махном, симпатії якого ще у вересні-жовтні 1917 року були на боці Центральної Ради та її радикальних, соціалістичних та земельних нововведень. Про це свідчать знайдені резолюції загального сходу селян Гуляйполя від 15 жовтня 1917 року, на якому головував Н. Махно [6, с. 34].

І головне, що, на нашу думку, змушувало М. Грушевського до вибору автономії і федерації, як моделі конституційного ладу в Україні, це ті суспільні і національні ідеали, які бачилися вченим і були закладені ним в конституційні акти для майбутньої української автономії чи суб'єкта федерації. Це економічний успіх, успішна господарка, національна система врядування і самоврядування, національна українська школа з рідною мовою навчання, культурне відродження, стандартні загальнодемократичні права людини. Це дуже і дуже мало, коли поряд пишалося яскраве і привабливе (хоча фальшиве і отруйне – це інше питання), під личиною науковості комуністично-соціалістичне вчення про соціальну рівність, свободу, братерство і рай на землі. Що міг цьому протиставити М. Грушевський з його матеріалістичним світоглядом та атеїзмом? А звідси вже цитовані рефлексії про федеративний союз рівних і вільних народів Росії і майбутню соціалістичну федерацію народів Європи.

На наш погляд, вже в кінці XIX століття стало неможливим вирішувати питання національного самовизначення лише на засадах звичайного буденного світогляду, загальних уявлень про справедливість і т. п. У зв'язку з цим, гострою була проблема опанування матеріалістичному, комуно-соціалістичному світоглядові, який по своїй природі був ворогом всіх націй і, перш за все, - своєї нації.

Чи не тому в Україні, замість суверенної національної держави вперше в світі було побудовано анархістське суспільство і була утворена “власна вільна країна трудящих: Південноукраїнська Вільна Трудова федерація” Нестора Махна [6, 4] і також вперше в світі на рівні конституційного закону був закріплений інститут персонально-національної

автономії. Це вказує, що в цей час українська нація чутливо реагувала на актуальні питання народного життя, відчувала всі внутрішні і зовнішні загрози та вибудовувала адекватний захист, прагнучи реалізувати свої національні та соціальні смисли і цілі.

Правильною є думка, що більшовики Росії військовою силою в ході декількох воєнних компаній окупували Україну, встановивши тут так званий радянський лад. Але фактом є і те, що значна частина українського люду (селян, робітників й інтелігенції) сприйняли облудні соціалістичні гасла як одкровення. І М. Грушевський та інші лідери УНР і Директорії, як і вся українська еліта, не змогли протиставити їм суспільних і духовних ідеалів, які б відповідали менталітету і природі українців, а навпаки, – самі сприяли розповсюдженню “комуністичної отрути”. Саме це, а також постійне відставання тогочасних керівників Української національної революції 1917–1921 років від реальної готовності народу до здійснення назрілих завдань національного самовизначення і самолегітимації і стали, на наш погляд, головною причиною поразки відродженої державності України(8)

Осмислення і врахування досвіду М. Грушевського у формуванні і реалізації своєї концепції конституційно-правового устрою української державності, аналізу його помилок і успіхів безперечно було враховано нащадками М. С. Грушевського, його духовними онуками і правнуками під час успішного відновлення незалежності України в 1990–1991 рр. І сьогодні цей досвід є безцінним для досягнення перемоги в нинішньому останньому двобої з Російською імперією.

Але і нині ми бачимо, як українська еліта теж відстає від стихійного природного процесу самовизначення української нації, відстає саме в аспекті легітимації морально-етичних і політичних здобутків Українських революцій- Помаранчевої, а особливо, – революції Гідності.

Також Угода про асоціацію України з ЄС, що є правовою основою її європейського і національного самовизначення, не містить правових гарантій про це, зрештою, як і для інших країн-членів Союзу. Європейська єдність має християнські духовні витoki і власну історичну ідентичність, яка в сучасних євроінтеграційних процесах все більше розмивається. І саме це є причиною визрівання очевидної сьогодні в ЄС духовної і моральної кризи з негарантованим позитивним результатом в усіх європейських трансформаційних процесах, що складають основу європейської ідентичності.

Це є прямим наслідком, по-суті, відмови нинішніх європейських еліт від християнського спадку Європи, що стало, між іншим, результатом постійних спроб християнських націй зловживання насильством у європейських справах. “Ототожнення себе з релігією, а через неї – з Богом в претензії на божественне всевладдя і всемогутність загалом є типовим явищем. Якщо Польща “апостолувала Схід”, Росія “рятувала людство” “істинним православ’ям”, то Україна ніколи не використовувала християнство як форму легітимації власної експансії. Християнство для України – шлях самовдосконалення та самостворення, гармонії та істини” [8, с. 163].

З цим можна погодитись, але останнє не скасовує обов’язку спільноти й індивіда конституювати себе як суб’єкта історії, фіксуючи своє відношення до світу, його проблем і смислів. Тобто, певна специфіка християнської ідентичності ще ніколи не заміняла нації необхідності постійного самовизначення. І зараз ця українська особливість християнського світобачення може стати належною морально-етичною основою для національного самовизначення нового типу, з християнським духовним і соціально-культурним змістом і адекватними політико-правовими формами його легітимації.

Висновки. Аналіз витоків, змісту, форм і способів реалізації автономно-федералістичної концепції конституційно – правового устрою України М. Грушевського показує, що поява цього концепту не є випадковістю, а обумовлена морально-психологічним, етичним і політичним змістом його матеріалістичного і соціалістичного світогляду як вченого і політика.

М. Грушевський до кінця не усвідомлював значення природного права нації на самовизначення і утворення власної держави і бачив виток її легітимності і легальні підстави суверенітету України у визнанні наступності її походження від вже існуючої Російської держави. Звідси послідовне, до останньої можливості бажання одержати автономію України зі згоди, сказати б, – з рук існуючої легальної влади Російської держави

Для соціалістичних лідерів Української Народної Республіки з їх суспільними і національними ідеалами територіальної автономії чи навіть федерації цілком відповідало їх уявлення про Україну як про провінцію Російської держави, а не як активного суб'єкта європейсько і світової історії. Звідси їх постійне відставання від революційних настроїв і зусиль українського народу щодо реалізації свого політичного й національного самовизначення і постійне запізнення із його державницькою легітимацією.

Ці історичні уроки залишилися не вивченими, оскільки українська еліта сьогодні теж не забезпечила реалізацію здобутків революцій 2004 і 2014 років. Втім курс на всесторонню європейську інтеграцію Українського народу з його особливостями християнського світобачення може стати належною морально-етичною основою для національного самовизначення нового типу, з християнським духовним і соціально-культурним змістом і адекватними політико-правовими формами його легітимації.

Використані джерела:

1. Грушевський М. Спомини; авт. передмови Ф. Шевченко; публікація С. Білоконя [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Spomyny.pxd>;
2. Там же.
3. Забзалюк О. В. Ідея федералізму в українській політико-правовій думці середини XIX – початку XX століття [Текст] : монографія / Ольга Василівна Забзалюк ; Нац. ун-т “Львів. Політехніка”. Львів : БОНА, 2018.
4. Тагліна Ю. С. Михайло Грушевський [Текст]. Харків : Фоліо, 2018. 120, [5] с.: іл. (Знамениті українці). 103.
5. Корольов Г. Національна автономія під берлом Романових (кінець XIX ст. – 1914 р.); польський, єврейський та український вимір. *Український історичний збірник* : наук. пр. асп. та молодих вчених. Київ, 2018. Вип. 20.
6. Савченко В. Проект “Україна” Махновська трудова федерація. 1917–1921. Харків : Фоліо, 2018. 388 ст.
7. Цитата за вид. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. : зб. наук. ст. / відп. ред. В. Ф. Верстюк. Випуск 13. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2018.
8. Дичковська Г., Радченко О. Самолегітимація як ядро ідентичності українства (XIX – поч. XXI ст.) *Наукові записки* [Національного університету “Острозька академія”]. Сер.: Філософія. 2010. Вип. 6. С. 156-165.

Ohirko R. The concept of the constitutional and legal system of ukraine mykhayl hrushevsky and the urgency of the problem of national self-determination.

The article examines the origins, content, forms, methods of implementation and negative consequences of the autonomous-federalist concept of the constitutional and legal system of Ukraine during the reign M. Hrushevsky from the standpoint of historical and legal approach, which is explained by his socialist and positivist worldview and misunderstanding aspiration to national self-determination. Besides with its self-legitimation and its state consolidation leaders of UNR constantly lagged behind. Today, these lessons remain unlearned in the course of Ukraine's European integration.

Keywords: *Ukrainian elite, national self-determination, legitimization, autonomy, federation, moral-ethical and political immaturity.*